

MANUEL LLADONOSA I VALL-LLEBRERA. Universitat de Lleida

LA CREACIÓ DE L'INSTITUT D'ESTUDIS ILLERDENCOS (1942)

La ideologia matriu

L'Institut d'Estudis Ilerdencs, que enguany celebra el 75è aniversari, és un bon exemple de la institucionalització cultural del franquisme, que cercava anorrear el catalanisme i la tradició liberal republicana (aquesta com a la resta d'Espanya) i corregir aquella «falsa ruta» que, segons el conegut article de Valls Taberner a *La Vanguardia* el 15 de febrer de 1939, havia seguit Catalunya abans de 1936. Fundat com a Instituto de Estudios Ilerdenses, era paral·lel a institucions com ara l'Instituto Español de Estudios Mediterráneos, creat a Barcelona el 1940, i altres entitats d'estudis d'abast provincial patrocinades per les diputacions. Aquests organismes contribuïren a la divulgació dels corrents dominants de la cultura i de la historiografia espanyoles, bé que l'aportació que van fer se centrà, sobretot, en el conreu de la història local.

En el cas de l'entitat lleidatana, la matriu ideològica fou el nacionalcatolicisme, hereu del tradicionalisme i de l'integritisme que provenien del segle XIX, una versió ideològica i política del catolicisme que estava fora del temps quan a Europa el 1945 emergien les democràcies cristianes. Es combinava amb un localisme provincialista i el *lleidatanisme* (o *leridanismo*), en el marc de la institucionalització i la propaganda franquistes i la castellanització de l'espai públic.

El lleidatanisme havia existit abans de 1936 però era catalanista o regeneracionista, o bé volia ser políticament neutre. Ara es connectava directament amb els referents espanyolistes i s'adequava a la nova ideologia de la «Cruzada» (mai no es parlava de guerra civil de la banda dels nous mandataris), alhora que silenciava o dissimulava la realitat catalana, fora de l'àmbit folklòric o regional, o encara diluint la identitat lleidatana en un aiguabarreig catalanoaragonès. El fet és que Josep Maria de Porcioles i Colomer (1904-1993), llavors president de la Diputació de Lleida, proposà al ple de la corporació el 17 de març de 1942 la creació d'una institució cultural d'abast provincial: «Creemos [manifestava] que ha llegado el momento de prestar una atención preferente a aquella espiritualidad que las desviaciones políticas por una parte y los estragos de una insólita locura revolucionaria por otra han intentado destruir o adormecer, y cuyo resurgimiento constituye una idea general».

Hi ha tres personatges cabdals en aquesta història. D'una banda, l'esmentat president Porcioles; de l'altra, Josep Sol i Ballespí (1898-1961), ponent de cultura de la Diputació de Lleida, fill de Josep Sol i Mestre, personatge rellevant del catalanisme lleidatà i en l'obra de la Mancomunitat a Lleida i membre de la Lliga Regionalista (com ho fóra també el seu fill); i també Josep Alfons Tarragó i Pleyan (1916-1983), nét de l'historiador Josep Pleyan de Porta, que tenia 26 anys en crear-se la institució i en fou secretari general, alhora que

Dos personatges clau: Josep Maria Porcioles (a l'esquerra del lector) que va promoure la creació de l'Institut d'Estudis Ilerdencs com a president de la Comissió Gestora de la Diputació de Lleida i Eduardo Aunós, ministre de Justícia entre 1943 i 1945, membre corresponent i conseller d'honor de l'IEI, amb influència notable en la vida política i social lleidatana, un dels mentors del lleidatanisme/leridanismo i de la ideologia contrarevolucionària i antiliberal del règim. Font: Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs. Servei d'Audiovisuals i Arxiu Fotogràfic

personatge clau de la cultura lleidatana sota el franquisme, en bona part per raó del seu càrrec com a delegat del Ministerio de Información y Turismo a la província. Dos personatges, doncs, Porcioles i Sol Ballespí, procedien de la Lliga i es van integrar en la política institucional franquista —a diferència de Romà Sol i Mestre, que es va replegar en el silenci. El tercer, Tarragó, també provenia de la tradició cata-

temes-2)

lanista representada pel seu avi. S'hi afegiren encara altres antics membres de la Lliga o catalanistes catòlics, trasbalsats per la persecució religiosa i la revolució dels anys de la guerra, com ara Felip Solé i Olivé o Manuel Herrera Ges, membres del consistori dels Jocs Florals Lleidatans.

Aquest nucli de persones metamorfosà el seu catalanisme familiar o personal en un lleidatanisme provincial, adherit a la nova situació creada per la victòria de 1939, i constituí el grup inicial de l'Institut, si bé Felip Solé mantingué la seva catalanitat. Una posició religiosa conservadora ho facilitava o completava. Els estatuts fundacionals de 1942 començaven definint les raons i els objectius de la nova institució amb un to més tradicionalista i integrista que no pas falangista: «El cultivo y veneración siempre sentidos hacia los eternos valores de Religión y Patria que todo nuestro pueblo supo mantener como herencia vernácula, al calor de sus cortes, sínodos, consejos y batallas, y más aún, con ayuda de aquellas funciones educativas de tan honda trascendencia que desplegaron las Universidades de Lérida y Cervera, vieron un día en trance de perderse u olvidarse, mezcladas fatalmente en aires extraños, que nos llegaron en momentos ingratos de turbulencia e inquietud».

Calia unir així «los auténticos valores espirituales y humanos que durante siglos las informaron, al nuevo surgir de la Patria».¹ Amb aquest objectiu, doncs, es creava l'Institut de Estudios Ilerdenses, que havia d'actuar «cual Consejo Provincial de Cultura». L'entitat s'adaptà als procediments

tècnics i investigadors tot fusionant-los «a los supremos ideales animadores de la Cruzada hasta formar un verdadero Laboratorio provincial, donde se cultive, analice y estudie para su eficaz utilización y valimiento, todo el progreso material e intelectual de la Provincia».

L'estructura

L'entitat es va organitzar mitjançant seccions i consellers de diferents categories (de número, corresponents i honoraris); els numeraris havien de presentar un treball de recerca per a la seva difusió. Es fixaren les seccions següents (algunes de les quals, un *totum revolutum*): divulgació cultural, biblioteques i publicacions; investigacions històriques i arxius; patrimoni artístic i arqueològic i museus; belles arts i bones lletres; estudis científics, econòmics, filosòfics, teològics, morals, jurídics i socials; i, finalment, geografia, filologia, etnologia i artesanía. Hom les anà reconfigurant i obrint-ne de noves amb els anys.

Es va instal·lar a l'edifici de l'antic Hospital de Santa Maria, davant de la Catedral nova, degudament arranjat. S'hi habilità una biblioteca, una hemeroteca summament valuosa de premsa local i altres serveis. També s'hi ubicà una sala d'exposicions, el Museu Morera i un museu arqueològic, format a partir de l'antic Museu d'Antiguitats i les troballes que s'anaren fent a partir de 1939. Va estendre's pel territori mitjançant els centres comarcals de cultura (el més important dels quals i el que més va quallar fou el de Cervera) per a la «difusión y exaltación de los valores provinciales» i igualment es va coordinar amb organismes de l'Estat com ara el Patronato José M. Quadrado, del CSIC, que hi aportava també ajut financer.

Al llarg de la dècada dels anys cinquanta es van anar perfilant les seccions i les activitats d'aquestes, entre les quals una exposició bibliogràfica de llibres lleidatans el dia del llibre i, paral·lelament, a Cervera, de llibres cerverins. L'atenció principal de l'IEI s'adreçava a la historiografia, a la recerca i a la divulgació sobre la ciutat i les terres de Lleida, a l'arqueologia i a l'extensió cultural. De més a més, va endegar col·laboracions i estudis importants en el camp geològic, botànic i biològic, així com geogràfic. En aquest camp destaquen les aportacions de Lluís Solé Sabarís i Pius Font i Quer, i més endavant les de l'agrònom Ramon Sala i Roqueta, pioner de la fructicultura a Catalunya.

La revista *Ilerda* completava aquesta feina. Era una revista de recerca i de divulgació dels estudis sobre les terres de Lleida, en els àmbits de les ciències humanes i experimentals, si bé hi predominava la història. Va començar com a publicació semestral el segon semestre de 1943 i a partir de

El 6 de maig de 1954 es va inaugurar oficialment el Museu Arqueològic de l'IEI que es va formar a partir del museu d'Antiguitats d'abans de la guerra civil, amb fons del segle XIX i d'altres peces procedents de les excavacions que la institució anava fent, o que es recuperaven de diversos municipis.

1960 esdevingué anual. El primer número va publicar una dedicatòria al general Franco amb un gravat a tota pàgina i amb el text: «Al Caudillo de España, ordenador genial de la Cultura hispana en Génesis de Imperio».

Resultats desiguals i limitacions

Els resultats dels articles apareguts a *Ilerda* i, en general, els de les publicacions de l'IEI eren força desiguals. D'una banda, hi havia un esforç indubtable d'erudició i una afeció per la història de les terres de Lleida i per fer-ne conèixer el patrimoni, bé que l'abast era sovint massa concret i limitat. Només a força d'una gran erudició hi havia historiadors que feien aportacions remarcables, com el pare Pere Sanahüja o Ramon Gaya i Massot. El problema va venir, sobretot, de l'empobriment intel·lectual a què va conduir el règim franquista i de l'enfocament conservador i tradicionalista que va estimular, més quan l'abast d'un treball era purament localista. D'altra banda, molts dels col·laboradors apareixen més aviat com a dilettants o aficionats. L'obra de Josep Lladonosa i Pujol, rebuda amb reticències durant un bon nombre d'anys pel fet de no pertànyer al nou grup lletraferit dirigent de la nova situació després de 1938 a Lleida i per la seva condició de mestre d'escola, ofereix un fort contrast si se'n compara el treball investigador i la producció amb els dels consellers de l'IEI que se'l miraven amb prevenció.

La limitació metodològica va afectar especialment l'arqueologia, conreada per persones aficionades, sovint entusiastes, que anaven a la recerca de peces i objectes, però sense anàlisis estratigràfiques ni documentació i –matisos individuals a banda– amb resultats perjudicials per als jaciments en alguns casos, malgrat contribuir a localitzar-los. La cooperació de prehistoriadors com Joan Maluquer de Motes i Eduard Ripoll Perelló, amb l'arribada d'arqueòlegs professionals i de professors i col·laboradors de la Universitat de Lleida, havia de pal·liar les mancances de la primera etapa, que no eren privatives d'aquí. Amb algunes excepcions per-

sonals, no penetraren a l'IEI els corrents innovadors de Vicens Vives ni dels historiadors posteriors que ajudaren a renovar la història local. Aquestes influències arribaren més endavant, de la mà d'historiadors i graduats dels nous estudis universitaris, a partir dels anys setanta.

Evolució i crítiques

La institució va restar en mans d'una mena de pinyol conservador lleidatà. Per més que els seus membres cercaren d'adaptar-se i d'obrir-se a nous consellers i a col·laboracions amb la universitat a partir dels anys setanta del segle XX, el grup estava condicionat pels seus orígens ideològics i pel tipus de lleidatanisme, ni que fos tímidament catalanista en algun cas o es volgués fer un lloc a la cultura catalana, com s'esdevingué a partir de 1967 amb la creació de la Càtedra de Cultura Catalana Samuel Gil i Gaya.

A partir de mitjan i final dels anys setanta hi entraren alguns consellers nous, que estimularen els àmbits de la botànica, la geologia, la paleontologia i altres camps científics. Progressivament es va anar incrementant la col·laboració amb el professorat de la Universitat de Lleida, en particular els anys vuitanta. En aquesta dècada, tanmateix, augmentaren les crítiques a l'IEI com a abanderat del lleidatanisme franquista (que s'havien donat ja des de les darreries dels anys seixanta), sobretot a partir de la renovació democràtica de les institucions locals i, en concret, de la Diputació de Lleida el 1979. Intel·lectuals i mitjans periodístics endegaren una gran ofensiva d'opinió contra el que titllaven de «darrera romanalla» del règim anterior, tot i els esforços evolutius dels últims anys.

Finalment, el 1986 es produí la refundació de l'Institut d'Estudis Ilerdencs de la mà del president de la Diputació, el socialista Ramon Vilalta, i de Miquel Pueyo, professor de l'Estudi General de Lleida i filòleg. Si bé en van continuar formant part alguns membres anteriors, el que en va sorgir fou una institució del tot diferent.² ■

Notes

1. EXCMA. DIPUTACIÓN PROVINCIAL DE LÉRIDA. INSTITUTO DE ESTUDIOS ILERDENSES, *Capítulos fundacionales de la Institución*, Lleida: IEI, 1942, p. 3. Hom troba els documents bàsics de la creació i la posada en marxa de l'IEI al primer número d'*Ilerda* (1943).

2. Conjuntament amb Marc Macià, explicarem amb detall i documentadament la història de la institució en una obra d'aparició propera.